

**ЖИВОТА МАРКОВИЋ: УЖИЧКИ КРАЈ У ДОБА КАРАЂОРЂА,
Народна библиотека Пожега, Пожега 1999, 462.**

Устанички период (1804-1815) у коме су ударени темељи модерне српске државе, спада међу најзаступљеније у српској историографији. Атрактивне теме из војничке и дипломатске борбе за национално ослобођење привлачиле су савременике (Вук Караџић, Сима Милутиновић Сарајлија, прота Матија Ненадовић), стране научнике попут Рапкеа и прве следбенике научне историографије (Стојан Новаковић, Михаило Гавриловић, Миленко Вукићевић). Проблеми друштвене и привредне историје државе Првог устанка су, међутим, све до радова Васе Чубриловића, Јована Милићевића, Владимира Стојанчевића и Радоша Љушића били недовољно заступљени. То је најочљивије у локалној историографији, дуго времена препуштеној углавном истраживачима-аматерима.

Све до појаве прве књиге *Историје Титовог Ужица* (1989), прошлост Ужица и околине у време устанака такође није била свестраније сагледана. Књига Животе Марковића *Ужички крај у доба Карађорђа* даљи је допринос изучавању прошлости Ужица и околине у Првом српском устанку. Мада нису заобиђена војна и дипломатска збивања тог времена, интересовање аутора усмерено је пре свега на проблеме друштвене и привредне историје. У просторном погледу, Марковићево истраживање обухвата шире подручје које је у устаничком периоду, затим по стварању Кнежевине Србије и касније административно, привредно и на друге начине било повезано са Ужицем. То се односи на Ужичку, делове Соколске и Пожешке нахије и део Новопа-

зарског санцака, чиме је обухваћен крајњи југозапад устаничке државе. Највећа пажња је, ипак, посвећена централном делу тог простора, Ужичкој нахији.

Књига је подељена на 11 већих целина. Прва од њих, *Устаничко ратовање 1804-1813*, садржи најважније податке о ратним операцијама од избијања до слома устанка. Изнете чињенице се углавном темеље на резултатима досадашњих истраживања, делом и самог аутора. У другом одељку, *Унутрашње уређење у Ужичкој нахији*, објашњена је нова структура власти на примеру те нахије. Марковић указује на несталност управе, која је стално била у еволуцији, јер је ужички крај био гранично подручје и често поприште борби. Основне јединице из доба турске власти (нахија, кнежина, село) задржане су и у устаничкој држави, јер се у њима зачала и развијала српска самоуправа. Границе нахије нису мењане, док су број и границе кнежина били променљиви. Док су у другој половини 18. века постојале две кнежине, Црна Гора и Рујно, у првим годинама устанка се јавља и трећа, Ужичка. Успостављање устаничке власти и њено функционисање Марковић дели у два периода: *1805-1807.* и *1807-1813.* У првом је у Ужицу постојала заједничка српско-турска управа, док је унутрашњост нахије била под контролом Срба. У другом периоду је, по протеривању Турака из града, постојала искључиво српска власт. Аутор истиче да је народна самоуправа до 1807. доживела нову афирмацију, али је кнезове као њене носиоце централна власт касније

ставила под чврсту контролу. Војне структуре су, у складу са општом милитаризацијом друштва, такође тежиле да ставе под контролу цивилне органе. Када је реч о представницима ужичког краја у Правителствујућем совјету и на скупштинама, Марковић наводи да су у сукобу између војда и опозиције они у већини били на Карађорђевој страни. Посебна пажња посвећена је судовима, по ауторовом мишљењу *грађанским, са примесамa феудалног права*. Постојали су нахијски, варошки и сеоски судови, а од 1808. и *магистрат*. Казне за различите кривине могле су бити од новчаних и затворских, до протеривања, јавног срамоћења, сакаћења и погубљења. Војна структура такође је подробно објашњена, од првих формација у борбама око Ужице 1805. (*народна војска, момци, бџари*), до увођења регуларних јединица које је почетком 1809. формирао војвода Алекса Поповић. Устаничке финансије на подручју Ужице нису се битније разликовале од осталих области у држави. Приходи су остваривани натуралним давањима, ђумруком, прирезом, кулуком, продајом турских имања и ратног плена, као и најразличитијим таксама.

У поглављима *Насеља* и *Становништво* пажња аутора усмерена је на врсте и број насеља у Ужичкој и делу Соколске нахије, као и њихове становнике. Само једно од насеља, Ужице, сматрано је за варош (појам *град* у то време пре свега означава веће гарнизонско упориште). После Београда, Ужице је било најзначајнији центар у пашалуку, са јаким гарнизоним и утврђењима. Остала насеља, укупно 129, била су сеоског типа, са архитектуром и просторним распоредом условљеним рељефом и пореклом становништва. У процени броја становника Марковић прихвата мишљење Гргура Јакшића и Тихомира Ђорђевића о 300 до 350 хиљада становника у Београдском пашалу-

ку, мада се у историографији чешће користи тврдња Васе Чубриловића и Владимира Стојанчевића о 180-230 хиљада. Ужичка нахија је могла имати око 22 хиљаде становника, а само Ужице још 12 хиљада, у огромној већини муслимана, међу којима је било и Арнаута и Турака, али највећим делом исламизираних Срба. Већина српског становништва (око 80%) били су досељеници пристигли током 18. и почетком 19. века из Херцеговине, Старог Влаха, Црне Горе и источне Босне. Аутор је навео и основне податке о породицама насељеним у 107 села Ужичке и дела Соколске нахије, засноване пре свега на резултатима претходних антропо-географских истраживања. Поглавље *Домаћи живот* посвећено је култури становања, исхране, одевања и локалних обичаја. Чести ратови и померања становништва условили су да већина стамбених и привредних објеката буде једноставне конструкције, углавном од дрвета и ћерпича. На то је утицао и однос Турака према немуслиманском становништву.

На привредну активност односе се поглавља *Привредни живот* и *Путеви*. Ослобођена стега османске власти, у устаничком периоду привреда доживљава успон. Срби у Ужицу и околини почињу да се баве и занатима који су им под Турцима били недоступни. Трговци са тог подручја у мирно време успостављају пословне односе чак и са Турцима, али је устаничка власт то повремено ограничавала, да би се спречио одлив већих количина хране. Услед поднебља, пре свега обиља вода и пашњака, најзаступљеније је било сточарство, које је давало и главне трговачке артикле. Земљорадња и воћарство нису доносили значајније приходе. Кроз ужички крај су пролазили и важни саобраћајни правци, пре свега каравански путеви, важне артерије привредног живота. У поглављу *Социјалне прилике*, Марковић је дао

низ података о друштвеном раслојавању које је доводило и до буна и хајдучије, загим о висини цена, плата и надница, што додатно употпуњује сазнања о стању привреде у ужичком крају.

Осми и девети одељак, *Школе и писменост и Црква и свештенство*, посвећени су развоју школства и духовног живота. Аутор наводи да су трагови школске делатности запажени и у предустаничком периоду (Севојно, Рача, Годовик, Ужице, Клисура...) као и то да се у време устанка она брже развија. Световне школе постојале су у Ужицу и Пожеги, док су свештеници по селима и монаси по манастирима такође имали своје ученике. Кораци који су тада предузети на побољшању школства прекинути су сломом устанка. Када је реч о цркви, Марковић је указао на њен статус у оквиру Васељенске патријаршије пре и у току устанка. Ужички крај био је у саставу Ужичко-ваљевске митрополије (Марковић је назива Ужичкошабачком, што је назив произашао из чињенице да је митрополитска резиденција пррементена у Шабац), која је обухватала простор од шест нахија у западној Србији и делу Шумадије. Такође су наведени и основни подаци о 19 цркава и манастира у Ужичкој, делу Соколске и делу Старовлашке нахије. Објашњен је однос власти и цркве у новој, националној држави, и наведени приходи свештенства. Последње поглавље, *Знамените и истакнуте личности*, садржи основне биографске податке о 26 истакнутих учесника у Првом српском устанку са подручја Ужичке, Соколске, Старовлашке и Пожешке нахије.

Речник страних и мање познатих речи, Регистар личних имена и Регистар географских назива, додатно олакшавају разумевање и коришћење књиге. Наномене у тексту су урађене коректно, сагласно основ-

ним методолошким захтевима. Још боља прегледност би се, међутим, постигла да је на крају књиге дат и попис коришћених извора и литературе. Садржај књиге употпуњују портрети неких личности, снимци докумената, фотографије појединих објеката, предмета и печата. Део података исказан је у табелама. Излагање аутора је приступачно не само истраживачима којима је познавање прошлости професионално одређење, већ и ширем кругу читалаца.

Један од најзначајнијих проблема са којима се аутор суочио је одређивање географског простора који је предмет истраживања. Ту су приметне одређене разлике. Док у поглављу *Унутрашње уређење у Ужичкој нахији* анализира управну структуру нове власти на примеру те нахије, у неким другим целинама, као што је *Црква и свештенство*, пажња је усмерена на ширу област већег дела садашњег Златиборског и дела Моравичког округа. Тако је обрађен само део некадашње Соколске нахије, који је касније био административно повезан са Ужицем, мада је та нахија и у устаничком периоду била чврста административна целина. Такође сматрамо да би поглавље *Социјалне прилике*, дато после поглавља *Црква и свештенство*, било боље сместити након целине посвећене привредном животу (*Привредни живот и Путеви*), јер се темом непосредно ипак ослања на њих.

Узимајући све поменуте чињенице у обзир, можемо закључити да је књига Животе Марковића драгоцен прилог познавању прошлости ужичког краја у устаничком периоду. Сам аутор је на више места истакао да је поједина питања морао да остави отвореним, јер су за њихово боље разумевање потребна нова истраживања. Књига *Ужички крај у доба Карађорђа* и у том случају може послужити као добар путоказ.